

Svekker innvandring oppslutningen om velferdsstaten?

ANN-HELÉN BAY
ann-helen.bay@oks.hio.no

OTTAR HELLEVIK
ottar.hellevik@stv.uio.no

TALE HELLEVIK
tale.hellevik@nova.no

DOES IMMIGRATION UNDERMINE WELFARE STATE SUPPORT?

The fact that the most advanced welfare states have relatively homogeneous populations has led to the assumption that immigration, and an associated growing diversity in the population, will weaken the support necessary for upholding extensive welfare programmes. In the article, we combine survey and census data in studying the importance of the presence of immigrants in the local community for individuals' attitudes to redistributive policies in Norway. The analysis does reveal an effect, but one that is far weaker than the literature gives us rea-

son to expect. The limited impact of the proportion of immigrants on welfare state attitudes is in the form of a direct effect. Hypotheses predicting that the immigrant share of the population will influence the support for a strong and active state, trust in other individuals and political institutions, or the perception of immigrants, so that these variables transmit a negative indirect effect on the backing of welfare programmes, are not confirmed. As it turns out, negative attitudes towards immigrants are less common the larger their share of the local population, particularly when their presence has been of some permanence, indicating that exposure can produce familiarity and acceptance.

Keywords:

- Ethnic diversity
- Welfare state support
- Collectivism
- Trust
- Prejudice

I denne artikkelen skal vi undersøke om andelen innvandrere i lokalmiljøet har betydning for nordmenns oppslutning om velferdsordninger. Problemstillingen er avledet av en pågående debatt både blant politikere og forskere om virkningen av innvandring for velferdsstatenes utvikling. Det blir hevdet at velferdsstatens legitimitet kan svekkes når samfunnet blir mer flerkulturelt. Spådommen begrunnes gjerne ved å vise til at de mest utbygde velferdsstatene kjennetegnes av befolkningsmessig homogenitet. Noen ser denne homogeniteten som en forutsetning for samhold og forhandlingsstyrke hos den gruppen av befolkningen som har mest å tjene på omfattende velferdsordninger. Andre framhever at større heterogenitet kan svekke tilliten samfunnsmedlemmene har til hverandre og til offentlige myndigheter, og gjøre det vanskeligere å få til solidariske løsninger. Et tredje perspektiv vektlegger negative stereotypier knyttet til innvandrere. Majoritetsbefolkningen antas å vende seg mot velferdsstaten fordi den støtter grupper mange har negative oppfatninger om.

Det norske samfunnet er svært homogent. Samtidig har antall innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn blitt fire–femdoblet de siste tjue årene, og størrelsen på innvandrerbefolkningen kan forventes å fortsette å øke. Norge er også en av verdens mest utbygde velferdsstater. Et stort flertall i befolkningen ønsker at trygdordningene utvides eller i det minste opprettholdes på dagens nivå, og at det offentlige skal utjevne markedsskapt inntektsforskjeller. Det er videre en utbredt vilje til å betale skatt for å opprettholde velferden. Spørsmålet er om denne støtten til en sterk og omfordelende velferdsstat kan bli svekket etter hvert som det blir et større innslag av personer fra andre kulturer i Norge.

Forskning om forholdet mellom innvandring og oppslutning om velferdsstaten er fortsatt relativt sparsom. En kritikk som har vært reist mot en del av den forskningen som foreligger, er at effekten av innvandring ikke måles direkte, men baserer seg på en rekke indirekte

Tidligere versjoner av artikkelen er presentert på nasjonal fagkonferanse for statsvitenskapelige fag i Bergen i januar 2006, på konferansen «Migrations and Social Policies in Europe» i Pamplona i juni 2006, og på konferansen til The International Social Security Association i Warszawa i mars 2007. Takk til Helga Hernes for viktige innspill og inspirasjon i en tidlig fase av arbeidet med artikkelen, og til Axel West Pedersen for grundig kommentering underveis. Takk også til Tanja Seland Forgaard ved Seksjon for befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå, for hjelp med å skaffe til veie og tilrettelegge data fra SSB.

antakelser. I artikkelen skal vi forsøke å etterspore virkninger av innvandring på norske holdninger til velferdsstaten ved å benytte kontekstuelle variabler for etnisk mangfold i nærmiljøet. Dette gjør vi ved å kombinere surveydata som måler holdninger, med registerdata over innvandrersandel i norske kommuner.

Vi starter med å gi en oversikt over de sentrale teoretiske perspektivene på forholdet mellom innvandring og velferdsstatens legitimitet.

INNVANDRING OG STØTTE TIL VELFERDSSTATEN: TEORETISKE PERSPEKTIVER

KLASSEMobilisering. Dagens velferdsstater varierer atskillig når det gjelder omfanget av offentlig forsørging. En sentral tilnærming innenfor velferdsstatsteori ser variasjonen som et resultat av den historiske maktfordelingen mellom de økonomiske klassene i ulike stater (Esping-Andersen 1990). Særlig blir arbeiderklassens politiske makt vurdert som avgjørende: Omfattende velferdsstater ble i første rekke etablert i land med en sterk fagbevegelse og mektige sosialdemokratiske partier (Korpi 1983; Freeman 1986). Ut fra det tradisjonelle klassemobiliseringsperspektivet har det vært argumentert for at kulturell heterogenitet bidrar til å svekke arbeiderklassen – dens samhold og forhandlingsstyrke – og dermed velferdsstatens legitimitetsgrunnlag. Hypotesen får støtte i en undersøkelse fra slutten av 1970-tallet, der etnisk og språklig heterogenitet viste seg å ha en klart negativ sammenheng med arbeidsstyrkens grad av organisering i vestlige land (Stephens 1979).

Alesina og Glaeser (2004) oppgir de religiøse, etniske og rasemessige skillelinjene i USA som en viktig årsak til at den amerikanske velferdsstaten er mindre utbygd enn velferdsstatene i Vest-Europa, med sine betydelig mer homogene befolkninger. Forfatterne forklarer dette blant annet med at skillelinjene gjorde det vanskeligere å danne en felles klassebasert identitet, og, i neste omgang, klassekoalisjoner med politisk styrke til å kjempe igjennom en sosial omfordelingspolitikk.¹ Freeman (1986) brukte også et klassemobiliseringsresonnement da han allerede for tjue år siden erklærte at innvandring var i ferd med å amerikanisere den europeiske velferdspolitikken. Gjennom å splitte arbeiderklassen i nasjonale grupper og innvandrergupper, og sørge for større tilgang på arbeidskraft og dermed et mindre trangt arbeids-

marked, undergravet innvandring ifølge Freeman den politiske makten til de sosiale lagene som utgjør den viktigste støtten for opprettholdelsen av velferdsstaten.²

TILLIT OG SOLIDARITET. At innvandring kan føre til innskrenkninger i dagens velferdsordninger, begrunnes også med at den generelle politiske konsensusen som velferdsstaten hviler på vil bli påvirket. Argumentet er at tillit til og solidaritet med andre samfunnsmedlemmer – grunnpilarer for oppslutningen om en sterk velferdsstat – vil svekkes når samfunnet blir mer etnisk og kulturelt heterogent. Goodhart (2004) hevder vi står overfor et «solidaritet versus mangfold»-dilemma.³ Han forutsetter da at villigheten til å støtte en omfattende utjevningsspolitikk for mange avhenger av at de tror mottakerne av overføringer likner på dem selv, og står overfor problemer som de selv kunne tenkes å møte. En følelse av fellesskap og gjensidig ansvar er vanskeligere å opprettholde i et flerkulturelt samfunn. Tilsvarende antar Miller (1995) at tilliten til at andre samfunnsmedlemmer yter sitt beste og ikke utnytter velferdsordningene blir stimulert av at man likner på, og dermed identifiserer seg med, sine medborgere. Soroka, Johnston og Banting (2004) ser den muligheten at også tilliten til offentlige myndigheter og til de politiske beslutningene som tas kan påvirkes, og gjøre det vanskeligere å få til solidariske løsninger i et mer heterogent samfunn.

NEGATIVE STEREOTYPIER. Et beslektet perspektiv oppgir negative stereotyper knyttet til innvandrere – der disse oppfattes som spesielt uverdige mottakere av offentlig støtte av majoritetsbefolkningen – som en mulig årsak til svekket oppslutning om velferdsstaten. Resonnementet tar på samme måte som klassemobiliseringsargumentet utgangspunkt i amerikanske forhold.

I en omfattende analyse av amerikaneres holdninger til velferdsordninger, konkluderte Gilens (1999) med at motvilje mot offentlige velferdstiltak i stor grad var grunnet på rasefordommer. «First, the American public thinks that most people who receive welfare are black, and second, the public thinks that blacks are less committed to the work ethic than are other Americans» (1999:3). Quadagno

(1994) hevder også at den viktigste barrieren mot å etablere en politikk for fattigdomsbekjempelse i USA er rasisme.

Alesina og Glaeser (2004) ser sammenhengen mellom rasefordommer og synet på velferdsstaten i USA som et resultat av to forhold: at minoriteter har vært disproporsjonalt fattige (altså et sammenfall mellom klasse- og raseskiller), og at politikere har vært villige til å spille på rasefordommer for å skape motvilje mot økonomiske overføringer i majoritetsbefolkningen. Ettersom innvandring gjør de europeiske velferdsstatene mer flerkulturelle, og innvandringsbefolkningen dessuten i stadig større grad består av fattige etniske minoriteter, mener Alesina og Glaeser at europeere har blitt mottakelige for den samme formen for rasistisk antivelferdsstats-retorikk som har vært brukt med stor suksess i USA. De framholder dette som en årsak til framgangen for høyrepopulistiske partier de siste tiårene.

Goul Andersen (2006) presenterer et alternativt scenario. Med basis i danske forhold hevder han at selv om det er slik at høyrepopulistiske partier har profittert på innvandrerskepsis i befolkningen, har ikke dette resultert i et oppsving for liberalistiske verdier i politikken. Snarere har den økende oppslutningen om høyrepopulistiske partier ført til at disse har blitt mer velferdsorienterte, fordi de har måttet tilpasse seg velgere som er tilhengere av velferdsstaten og ønsker å opprettholde et høyt nivå på sosiale ordninger. Resonnementet synes å stemme godt for norske politiske forhold. Fremskrittspartiet har utviklet seg til å bli en sterk forsvarer av offentlige utgifter til velferdsformål (Bjørklund & Saglie 2000), samtidig som partiet har opprettholdt sin anti-innvandringspolitikk.

Banting (2000) konkluderer med at godt utbygde velferdsstater så langt har klart å inkorporere innvandrere uten å bryte ned en bred oppslutning om velferdsordningene. Hans forklaring er at selv om innvandrerne i prinsippet får fulle sosiale rettigheter på linje med resten av befolkningen, er det slik at rettighetene i stor grad må opparbeides gjennom arbeidsinnsats. Til forskjell kan selektive, behovstestede ordninger, som hovedsakelig tilbys i mindre utbygde velferdsstater, utbetales med én gang innvandrere har kommet til landet. Gruppen blir gjerne overrepresentert blant mottakere av offentlig støtte, og resten av befolkningen får et inntrykk av at innvandrere er avhengig av slik hjelp for å klare seg. Banting mener dette har gitt seg

utslag i velferdssjåvinisme rettet mot innvandrere (ønske om å utelukke disse fra ordningene) i for eksempel USA, Australia og Storbritannia.

Men sterke velferdsstater har også valgt å begrense selve innvandringen. Dette gjør det vanskeligere å fastslå om det er utformingen av velferdsstaten som sikrer oppslutningen, eller om den skyldes at innvandrerne fortsatt utgjør et relativt lite antall.

HOLDNING TIL INNVANDRERE: INTERESSE- ELLER KULTURBESTEMT?

Fremmedfiendtlighet eller innvandrerskepsis peker seg altså ut som en viktig mellomliggende variabel når betydningen av økende heterogenitet i den norske befolkningen for oppslutningen om velferdsstaten skal analyseres. To perspektiver har dominert debatten om hva som forklarer folks holdninger til og oppfatninger av innvandrere. Den ene hovedforklaringen tar utgangspunkt i individers økonomiske egeninteresser (forholdstap, konkurranse), den andre i deres kultur/ideologi (verdier, sosialisering, læring). De to forklaringene gir opphav til motstridende forventninger om hvilke konsekvenser et mer flerkulturelt samfunn vil ha for utbredelsen av negative oppfatninger om innvandrere i befolkningen, og dermed til hvilken betydning slike holdninger vil ha som mellomliggende variabel mellom innvandrerinnslag og oppslutning om velferdsstaten.

Den første omfattende spørreundersøkelsen omkring nordmenns holdninger til innvandrere ble gjennomført i 1988. Et sentralt arbeid som bygger på dette datamaterialet er skrevet av Hernes og Knudsen (1990). Forfatterne har som en hovedhypotese at fordommer mot innvandrere utvikles i befolkningsgrupper som er i en utsatt stilling i samfunnet, og som føler liten styring med eget liv. Hypotesen er avledet av Stouffers (1949) teori om relativ deprivasjon, som Hernes og Knudsen gir den norske betegnelsen «forholdstap». Forholdstap dreier seg først og fremst om en følelse av å være forbigått. «Hvis ens grunnleggende velferdsinteresser eller oppnådde goder trues, eller en tilsynelatende taper i konkurransen om samfunnsgodene, utløses negative reaksjoner, enten mot dem som relativt vinner fram, eller mot systemet som lar dem gjøre det» (1990:78). Mens en i de høyere samfunnslag er skjermet mot konkurranse, vil personer i lavere samfunnslag kunne oppleve det slik at innvandrere tilsniker seg goder de

selv egentlig har krav på. Forfatterne konkluderer med at denne framstillingen ser ut til å gi et dekkende bilde av nordmenns reaksjoner på innvandrere: Høyt utdannede og personer som synes de har en høy grad av styring med eget liv er minst fordomsfulle. I analysen av oppfølgingsundersøkelsen fra 1993 fikk Hernes og Knudsen (1994) bekreftet sine funn og konklusjoner.⁴

Gaasholt og Togeby (1994, 1995) argumenterer mot at holdningen til innvandrere er bestemt av den enkeltes egeninteresser, og de går spesielt ut mot Hernes og Knudsens konklusjon om betydningen av relativ deprivasjon. Som en alternativ forklaring hevder Gaasholt og Togeby at reaksjonen på innvandrere avhenger av hvilke verdier individet har tilegnet seg gjennom livet. Fordommer kan springe ut av spesifikt rasistiske verdier, eller av mer generelle verdier av konservativ eller autoritær karakter. Forfatterne viser blant annet til amerikansk forskning som fant at holdning til «busing» av skoleelever mellom svarte og hvite boligområder hadde mer sammenheng med verdier enn med hvordan den enkelte ble berørt (Sears, Hensler & Speer 1979).

Gaasholt og Togeby kritiserer at utdanning kun ses som indikator for den enkeltes sosiale posisjon og økonomiske ressurser. Deres poeng er at utdanning kan representere en rekke egenskaper og mekanismer som har en positiv innvirkning på holdninger til innvandrere. Utdanning forebygger fordommer ved å skape større innsikt. Utdanning motvirker autoritære holdninger og fremmer toleranse for andre raser og etniske grupper. Utdanning gir individet kognitiv kapasitet til å sortere sine verdier og holdninger i et konsistent mønster, slik at for eksempel politisk venstreorientering generaliseres til toleranse overfor innvandrere. Forfatterne finner klar støtte til ideologiperspektivet gjennom analyser av dansk surveymateriale. Samme konklusjon er blitt trukket på basis av norske data (Hellevik 1996).

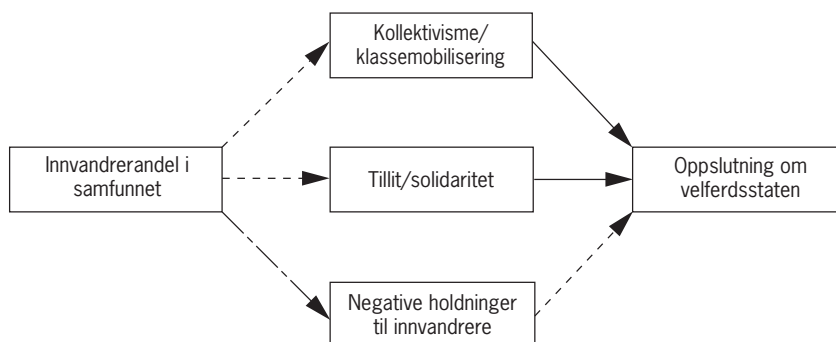
Interesseperspektivet og kultur/ideologiperspektivet gir ulike forventninger om effekten av en økende innvandrersandel på utbredelsen av negative oppfatninger om innvandrere i befolkningen. Dersom negative holdninger først og fremst er et resultat av at lavere sosiale lag føler sin stilling truet, vil dette kunne forsterkes når innslaget av innvandrere blir større og mer synlig. På den annen side kan vi ut fra et kultur- og læringsperspektiv tenke oss at økende heterogenitet i

samfunnet gjør at samfunnsmedlemmer får større kjennskap til og innsikt i fremmede kulturer – en form for «tilvenning» som gir høyere toleranse.⁵

HYPOTESER BASERT PÅ DE TEORETISKE PERSPEKTIVENE

Kausalmodellen i figur 1 gir en oppsummering av diskusjonen omkring hvordan økende heterogenitet i samfunnet på grunn av innvandring kan føre til synkende oppslutning om velferdsstaten. Modellen gir en oversikt over de viktigste antakelsene om mellomliggende kausalmekanismer som er kommet fram. Antakelser om påvirkninger mellom de mellomliggende variablene innbyrdes er ikke tatt med, siden det i litteraturen er en tendens til å diskutere disse variablene hver for seg.

Det blir antatt at en høy og/eller økende andel innvandrere i samfunnet vil svekke klassemobiliseringen og dermed slike kollektivistiske verdioppfatninger som er basis for oppslutning om velferdsstaten. Det er verdiaspektet som vil inngå i vår empiriske analyse. Videre antas et høyt/økende innvandrerinnslag å svekke solidaritet med og tillit til andre samfunnsmedlemmer, samt tillit til offentlige myndigheter, som igjen vil bety svekket oppslutning om velferdsstaten.

FIGUR 1. Årsaksmodell som oppsummerer diskusjonen av indirekte stier som kan skape en negativ effekt av et økende innvandrerinnslag på oppslutningen om velferdsstaten

Når det gjelder effekten av et høyt/økende innvandrerinnslag på holdninger til innvandrere i majoritetsbefolkningen, gir diskusjonen omkring sammenhengen mellom utdanning og innvandrerskepsis

opphav til to motstridende hypoteser. Hvis negative holdninger til innvandrere bunner i en følelse av økonomisk utsatthet, kan et høyere innvandrerinnslag forventes å øke utbredelsen av slike holdninger. Hvis det derimot er manglende kunnskap og innsikt som skaper motvilje mot innvandrere, kan en anta at effekten av flere innvandrere i samfunnet blir større fortrolighet og mindre skepsis. I siste ledd antas et negativt syn på innvandrere å ha en negativ innvirkning på oppslutningen om en sterk og omfordelende velferdsstat.

DATA OG ANALYSEOPPLEGG

I artikkelen benyttes data fra Norsk Monitor. Dette er en serie spørreundersøkelser som har vært gjennomført av Synovate MMI annet hvert år siden 1985.⁶ De fleste analysene er basert på data fra 2003- og 2005-rundene kombinert (til sammen 8000 respondenter). Data om andel innvandrere i kommuner og bydeler i Oslo er hentet fra Statistisk sentralbyrå. «Innvandrere» brukes i artikkelen i samsvar med SSBs definisjon, altså førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre uten norsk bakgrunn. Vi vil fokusere på innvandrere fra Afrika, Asia, Sør- og Mellom-Amerika, som er den innvandrerguppen der medlemmene oftest skiller seg ut utseendemessig blant innbyggerne i et norsk lokalsamfunn (utgjør såkalte synlige minoriteter). Når vi i resten av artikkelen refererer til andelen innvandrere i kommuner, bydeler eller landet som helhet, vil dette bety andelen innvandrere som kommer fra disse delene av verden.

I intervjuene er det ikke spurt om respondentens eget eller foreldrenes opprinnelsesland. Vi vet derfor ikke om det er innvandrere med i surveymaterialet. Dette er et usikkerhetsmoment når en skal tolke mønsteret for holdninger til innvandrere – kan positive svar skyldes at respondenten selv regner seg som innvandrer? De ansvarlige for datainnsamlingen mener imidlertid at ytterst få innvandrere fra Afrika, Asia, Sør- og Mellom-Amerika er med i utvalget, på grunn av språkproblemer, skepsis mot å bli intervjuet og andre forhold.⁷

Tabell 1 viser at andelen innvandrere i befolkningen har vokst fra 2,3 til 4,4 prosent i tolvårsperioden fra 1993 til 2005. Dette nærmer seg en fordobling, og er dermed en markert vekst i relativ forstand. I det samme tidsrommet finner vi derimot ingen tegn til en svekket

oppslutning om velferdsstaten. Tabell 1 viser utviklingen i forhold til tre indikatorer: synet på utjevning, trygdeordninger og skatter (ordlyden til spørsmålene er gjengitt i et vedlegg), og en indeks som representerer gjennomsnittet i forekomst for indikatorene. Vi ser at oppfatningene om skatt og trygdeordninger er tilnærmet stabile, mens det for støtte til utjevning, og dermed også for gjennomsnittet for de tre indikatorene, er en markert økning mellom 1995 og 1997. Det siste er trolig for en stor del en metodeeffekt (spørsmålet om utjevning ble stilt av intervjuer i de to første undersøkelsene, og besvart ved selvutfylling i de senere). Det kan med andre ord synes som om vi allerede her har vist at det ikke er noen grunn til å tro at innvandring vil påvirke støtten til norske velferdsordninger.

TABELL 1. *Utviklingen i innvandrерandel og støtte til velferdsstaten (prosent)*

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
Andel innvandrere i Norge fra Afrika, Asia, Sør- og Mellom-Amerika	23	24	26	29	34	40	44
Høye skatter er nødvendig for velferden	51	50	47	44	43	51	49
Fortsatt utjevning er en viktig offentlig oppgave	58	57	71	73	74	73	71
Trygdene bør opprettholdes eller utvides	80	86	89	86	86	83	83
Velferdsindeks (Gjennomsnitt indikatorer)	63	65	69	68	67	69	68

Andel innvandrere basert på tall fra SSB. Øvrige fordelinger fra Norsk Monitor.

Soroka, Johnston og Banting (2004) framholder som en svakhet ved tidligere empirisk forskning om sammenhengen mellom innvandring og velferdsholdninger, at etnisk mangfold ikke har vært innarbeidet som kontekstuell variabel i analysene. «Although several literatures propose that ethnic diversity affects support for social welfare, empirical discussions of this link must still rely on triangulation. In short, no empirical study exists of the connection between individuals' opinions and perceptions as affected by the experience of diversity, on one hand, and support for the welfare state, on the other» (2004:35). Soroka et al.s etterlysning av kontekstuelle variabler som kan gi et mer nøyaktig bilde av heterogeniteten som individene opplever i sitt nærmiljø, er etter vår vurdering betimelig. Selv om folk selvsagt kan få informasjon om og la seg påvirke av innvandrerinnslaget for landet som helhet, virker det rimelig å gå ut fra at i hvilken grad de selv

kommer i kontakt med innvandrere i dagliglivet vil ha større innvirkning på deres holdninger. I den videre analysen skal vi derfor se på betydningen av innvandrерandel på respondentens bosted, det vil si kommune, og for Oslo, bydel. Framgangsmåten gir også langt større variasjon i forekomst. Den maksimale absolutte forskjellen i innvandrерandel mellom tidspunktene for landet som helhet er som tabell 1 viser på bare to prosentpoeng. For kommuner/bydeler er forskjellene langt større, i 2005 varierer nivået med nærmere 30 prosentpoeng.

Innvandrерprosent på bostedet i 2005 – og endring i prosent mellom 1994⁸ og 2005 – finner vi ved å koble opplysninger fra SSB om innslaget av innvandrere i norske kommuner til respondentene i spørreundersøkelsen ved hjelp av opplysningen om deres bostedskommune.⁹ Det vil nødvendigvis være en sterk sammenheng mellom nivået i 2005 og endringen mellom 1994 og 2005. Korrelasjonen mellom de to variablene er 0,67 når de er dikotomisert, og øker til 0,78 ved femdeling og 0,88 når de er kontinuerlige. Dermed blir det vanskelig å kombinere dem i multivariate analyser, enten denne skjer i form av tabell- eller regresjonsanalyse. Forsøk med ulike løsninger har vist at innvandrерandel har klart større forklaringskraft enn endring i denne andelen. Det vil derfor være innvandrерandel alene som brukes i de fleste analysene.

I analysen vil en inndeling av kommuner/bydeler i fem grupper etter innvandrерprosent bli benyttet, med grensene satt slik at det er tilnærmet like mange respondenter i hver. Snittet for innvandrерprosent varierer mellom 1,5 og 13,9, mens variasjonsbredden er fra 0 til 28,1 prosent (tabell 2).

TABELL 2. *Inndeling av kommuner (bydeler i Oslo) etter prosent innvandrere*

	Inndeling i kvintiler (fem like store verdiklasser)				
	1 lav	2	3	4	5 høy
Snitt	1,5	2,7	4,2	5,6	13,9
Nedre grense	0,0	2,3	3,3	5,1	6,5
Øvre grense	2,2	3,2	5,0	6,4	28,1
Andel med høy utdanning	29	35	39	49	51
Baser 2003–2005 (uveid)	(1413)	(1673)	(1597)	(1627)	(1491)

Kontroll for andre kontekstuelle forhold som kan tenkes å påvirke variablene i vår analyse er ikke nødvendig hvis vi kan forutsette at slike forhold ikke varierer geografisk. For eksempel vil vi anta at selv om det kan forekomme nyhetsoppslag om innvandrere begrenset til lokale media, eller lokale variasjoner i økonomiske forhold, er nyhetsbildet og de økonomiske konjunktorene i hovedsak likt for hele landet.

Innvandrere bosetter seg oftere i byer enn på landet eller i mindre tettsteder, og befinner seg dermed i områder hvor befolkningen har et høyt utdanningsnivå relativt sett. Resultatet er som tabell 2 viser, en positiv sammenheng mellom bostedets innvandrerandel og utdanningsnivå, som det er rimelig å betrakte som ikke-kausal. Siden høy utdanning mer enn noe annet sosialt kjennetegn øker sjansen for å ha en positiv holdning til innvandrere, vil sammenhengen mellom bosted og utdanningsnivå skape en negativ spuriøs sammenheng mellom innvandrerinnslag og innvandrerskepis. Utdanning kan også tenkes å ha betydning for andre av våre mellomliggende variabler. Vi vil derfor hele veien kontrollere korrelasjonene for respondentenes utdanningsnivå.

Vi starter analysen med å se på sammenhengen mellom innvandrerinnslag i lokalmiljøet og hver av de mellomliggende variablene, det vil si første ledd i stiene som antas å kunne formidle indirekte effekt fra etnisk heterogenitet til oppslutning om velferdsstaten.

EFFEKT AV INNVANDRING PÅ KOLLEKTIVISME, TILLIT OG HOLDNINGER TIL INNVANDRERE

BETYDNINGEN FOR KOLLEKTIVISME. Ifølge klassemobiliseringsperspektivet vil større etnisk og kulturelt mangfold kunne undergrave velferdsstatens legitimitet fordi det svekker samholdet og forhandlingsstyrken til de gruppene i befolkningen som har mest å tjene på at velferdsordninger opprettholdes. Med vårt datamateriale kan vi ikke undersøke hypotesen direkte. Vi kan derimot foreta en test av argumentasjonen ved å se på individenes generelle fellesskapsfølelse, her målt ved hjelp av deres holdning til en sterk og aktiv stat (kollektivism). Ut fra klassemobiliseringsperspektivet forventer vi at et større innslag av innvandrere i befolkningen vil redusere individenes kollektivismeorientering.

Kollektivism og støtte til velferdsstaten kan ses på som ulike aspekter av samme fenomen. Dersom vi likevel velger å betrakte kollektivism som en mer grunnleggende verdiorientering som påvirker hva slags holdninger en har til velferdsstaten, er dette som en kunne vente en sterk påvirkning. Indeksen for kollektivism (basert på fem spørsmål, se vedlegg) forklarer alene 19 prosent av variasjonen i indeksen for støtte til velferdsstaten. Dersom også første ledd i den antatte årsakskjeden fra innvandrerandel via kollektivism til velferdsstatsstøtte er sterk, vil vi her ha å gjøre med en mekanisme der innvandring kan føre til svekket oppslutning om velferdsstaten.

Det viser seg imidlertid at hypotesen om en negativ effekt av innvandrerinnslag i individets lokalmiljø på tendensen til en kollektivistisk verdiorientering får liten støtte i det norske materialet. Som det går fram av tabell 3 har verken innvandrerprosent eller utdanning noen betydning for en slik verdiorientering. Til sammen forklarer de to variablene ikke mer enn 0,4 prosent av variasjonen i kollektivismindeksen.

TABELL 3. *Kollektivism avhengig av andel innvandrere i lokalmiljøet og utdanning. (Snitt for kollektivismindeks 0–100. NM 2003–2005)*

	Innvandrerprosent i lokalmiljøet (kvintiler)					Diff. (H-L)
	1 lav	2	3	4	5 høy	
Høy utdanning	53	52	49	47	53	0
Lav utdanning	51	50	50	50	50	-1
Differanse (H-L)	2	2	-1	-3	3	
(N uveid)						
Høy utdanning	(463)	(644)	(678)	(819)	(795)	
Lav utdanning	(950)	(1029)	(919)	(808)	(696)	

BETYDNINGEN FOR TILLIT. Den andre hypotesen som forutsier at innvandring vil kunne svekke velferdsstatens legitimitet, ser dette som et resultat av betydningen for befolkningens tillit. Oppslutningen om kollektive løsninger forutsettes å avhenge av at individene har tiltro til andre samfunnsmedlemmer – at de opptrer solidarisk, yter sitt bidrag og ikke utnytter velferdsordningene – og til samfunnets politiske institusjoner og beslutningene som tas her. Ifølge hypotesen kan både personlig og politisk tillit bli utfordret i et mer flerkulturelt samfunn. Dette skal vi nå undersøke om stemmer for norske forhold.

I analysen operasjonaliseres *personlig tillit* ved hjelp av et spørsmål om hvorvidt en kan stole på de fleste andre mennesker (bare med i 2005-runden). Dette spørsmålet har vært brukt i en rekke undersøkelser, blant annet i World Values Survey (Inglehart & Baker 2000). *Politisk tillit* måles ved hjelp av en indeks basert på tre spørsmål, hvorvidt en føler frykt for å bli urettferdig behandlet av det offentlige, og hvilken tiltro en har til Stortinget og til domstolene. Svarene er blitt dikotomisert (se vedlegg), slik at indeksen varierer mellom 0 og 3. I tabell 4 er den normert til å variere mellom 0 og 100, slik at resultatet tilsvarer gjennomsnittet for forekomsten på de tre indikatorene. Tillit har betydning for oppslutning om velferdsstaten, men effekten er langt mindre enn det vi fant for kollektivismen. Til sammen forklarer de to tillitsvariablene fire prosent av variasjonen i velferdsindeksen (2005-data), og med noe større effekt av politisk enn av personlig tillit.

Tabell 4 viser at det ikke er noen sterk sammenheng mellom innvandrerinnslag i lokalsamfunnet og individenes tillit til hverandre og til de politiske institusjonene. Det lille som er av tendens går dessuten i motsatt retning av det hypotesen antok. Andelen som har personlig tillit øker med et økende innslag av innvandrere (men forskjellene er ikke signifikante). Til forskjell fra kollektivismeorientering, har

TABELL 4. *Personlig og politisk tillit avhengig av andel innvandrere i lokalmiljøet og utdanning. (Prosent. NM 2003–2005, Personlig tillit 2005)*

	Innvandreprosent i lokalmiljøet (kvintiler)					Diff. (H–L)
	1 lav	2	3	4	5 høy	
Personlig tillit (% «kan stole på de fleste mennesker»)						
Høy utdanning	75	68	75	78	77	2
Lav utdanning	51	57	58	63	55	4
Differanse (H–L)	24	11	17	15	22	
Politisk tillit (indeks som tilsvarer snitt % høy tillit for tre indikatorer)						
Høy utdanning	69	67	67	71	70	1
Lav utdanning	51	50	51	54	51	0
Differanse (H–L)	18	17	16	17	19	
(N uveid 2005)						
Høy utdanning	(253)	(353)	(359)	(394)	(397)	
Lav utdanning	(460)	(501)	(447)	(364)	(320)	

Baser 2003–2005 i tabell 3.

utdanning stor betydning for begge formene for tillit. Fordi utdanningsnivået i lokalsamfunn også samvarierer med innvandrerinnslaget, er de bivariate sammenhengene mellom innvandrerandel og tillit noe større enn de kontrollerte som vises i tabellen, med prosentdifferanser mellom yttergruppene for innvandrerandel på henholdsvis 7 og 5 prosentpoeng for personlig og politisk tillit.

Konklusjonen blir at tillit, slik den er operasjonalisert i denne analysen, ikke kan fungere som en mellomliggende variabel som skaper negativ sammenheng mellom innvandrerinnslag i lokalsamfunnet og støtte til velferdsstaten. Effekten i første ledd i årsakskjeden er så pass svak at det uansett styrken i andre ledd ikke kan bli mye som formidles av indirekte effekt. Og siden tendensen er at tilliten øker snarere enn avtar med stigende innvandrerandel på bostedet, vil den lille indirekte effekten som eventuelt forekommer bli positiv og ikke negativ som antatt i litteraturen.

BETYDNINGEN FOR HOLDNINGER TIL INNVANDRERE. Det siste argumentet for at et økende innslag av innvandrere i Norge kan komme til å redusere oppslutningen om en sterk og omfordelende velferdsstat, går via en mulig vekst i negative oppfatninger om innvandrere i majoritetsbefolkningen. En slik effekt kan vi først og fremst forvente dersom det er følelse av økonomisk utsatthet som gir opphav til negative holdninger.

I vårt datamateriale kan vi se hva innvandrerinnslag i lokalmiljøet betyr for det vi kan kalle *kulturell skepsis* overfor innvandrere (indeks basert på tre spørsmål: hvorvidt innvandrer-kulturen er en trussel mot norsk kultur, om det bør kreves av innvandrere at de lever som nordmenn, og om synet på muslimske trossamfunn i Norge, se vedlegg), *økonomisk skepsis* (spørsmål om innvandrere gir verdifullt bidrag til norsk økonomi eller utnytter våre velferdsordninger) og om en prioriterer det å *begrense innvandringen* som politisk sak. Alle disse tre typene av negative holdninger bidrar til redusert oppslutning om velferdsordninger. Til sammen forklarer de fire prosent av variasjonen for velferdsindeksen, med omtrent like sterke effekter hver.

I tabell 5 ser vi at i stedet for at forekomsten av negative holdninger øker med et stigende innvandrerinnslag i lokalsamfunnet, har sammenhengene motsatt tendens. Dette gjelder særlig for kulturell

skepsis, og i noen grad for økonomisk skepsis, mens det ikke er forskjeller av betydning i forhold til ønske om å begrense innvandringen. Tabellen viser at hvilken utdanning en person har betyr langt mer for holdningen til innvandrere enn innslaget av innvandrere på bostedet.

TABELL 5. *Holdninger til innvandrere avhengig av andel innvandrere i lokalmiljøet og utdanning. (Prosent. NM 2003–2005)*

	Innvandreprosent i lokalmiljøet (kvintiler)					Diff. (H-L)
	1 lav	2	3	4	5 høy	
Kulturell skepsis (% høy)						
Høy utdanning	32	32	30	29	23	-9
Lav utdanning	60	56	53	49	44	-16
Differanse (H-L)	-28	-24	-23	-20	-21	
Økonomisk skepsis (% høy)						
Høy utdanning	34	34	31	32	27	-7
Lav utdanning	49	49	45	44	46	-3
Differanse (H-L)	-15	-15	-14	-12	-19	
Begrense innvandring (% viktig politisk sak)						
Høy utdanning	29	35	30	31	30	1
Lav utdanning	55	58	55	50	53	-2
Differanse (H-L)	-26	-23	-25	-19	-23	
Indeks for holdning til innvandrere (todelt: % med negativ holdning)						
Høy utdanning	33	34	30	32	25	-8
Lav utdanning	57	57	53	49	47	-10
Differanse (H-L)	-24	-23	-23	-17	-22	

Baser i tabell 3.

Siden holdning til innvandrere er den mellomliggende variabelen som så langt har vist en sammenheng med innvandrерandel i lokalmiljøet, skal vi her også gå inn på betydningen av utviklingen over tid – det vil si om andelen har vært stabil eller vokst raskt. Som alt nevnt vanskeligjøres en multivariat analyse av den sterke koblingen mellom de to variablene. Men ved å tredele dem, får vi en tabell med tilfredsstillende baser i åtte av de ni cellene, også når det kontrolleres for utdanning (tabell 6).

Mønsteret i tabellen er klart når det gjelder betydningen av høyt innvandrерinnslag. Når vi sammenlikner naboruter med ulike innvandrерandeler, men samme endring og utdanningsnivå, ligger de med høyest innvandrерandel i gjennomsnitt 5,3 prosentpoeng lavere i

andel negative holdninger. Mønsteret for økning i innvandrерandel er ikke like klart, med skifte av fortegn i ulike deler av tabellen. Den gjennomsnittlige økningen i andel negative holdninger ved høyere vekst i innvandrерandel blir bare 1,9 prosentpoeng, når det kontrolleres for innvandrernivå i 2005 og utdanning.

TABELL 6. *Holdninger til innvandrere avhengig av nivå i 2005 for andel innvandrere i lokalmiljøet og økning fra 1994* til 2005. (Prosent som skårer høyt på indeksen for negative holdninger til innvandrere. NM 2003–2005)*

Utdanning	Innvandrерandel	Økning i innvandrерandel		
		Liten	Middels	Stor
Høy	Høy	24	31	28
	Middels	27	31	37
	Liten	35	33	-
Lav	Høy	48	39	50
	Middels	51	55	50
	Liten	56	62	-
(N uveid)				
Høy	Høy	(272)	(283)	(991)
	Middels	(194)	(384)	(237)
	Liten	(669)	(259)	(1)
Lav	Høy	(110)	(292)	(1009)
	Middels	(323)	(516)	(327)
	Liten	(1305)	(418)	(11)

* For bydeler i Oslo fra 1993.

Også regresjonsanalyser med ulike utgaver av variablene (todelt, tredelt, femdelt, kontinuerlige, kombinert som dummyvariabler) for innvandrерandel og vekst i innvandrерandel gir det samme bildet. De laveste forekomstene av negative holdninger finner vi i lokalsamfunn med et stabilt høyt innslag av innvandrere. Der nivået er høyt og økningen sterk, er skepsisen noe mer utbredt, men den er fortsatt lavere enn i kommuner med et lite innvandrerinnsalg, uansett om økningen har vært sterk eller svak.

Forskjeller mellom bydelene i Oslo illustrerer hvordan en stabilt høy andel av innvandrere går sammen med en lav forekomst av negative holdninger (tabell 7). I de indre (sentrale) byområdene var det allerede tidlig på nittitallet en betydelig innvandrерandel. Innslaget

økte lite fram til 2005, slik at de østre bydelene, der økningen var sterk, nå fikk en høyere andel. De vestlige bydelene, med de mest velstående innbyggerne, har hatt en relativt stabil andel som er lav når vi bare ser på Oslo, men høy i et nasjonalt perspektiv.

Indre Oslo skiller seg markert ut med en meget lav andel med negative holdninger til innvandrere. Slike holdninger er vanligst i de østlige bydelene, der et enda større innvandrerinnslag er av nyere opprinnelse. Skepsisen ligger imidlertid også her under nivået for landet for øvrig.

TABELL 7. *Holdninger til innvandrere i bydeler i Oslo. (Prosent. NM 2003–2005)*

	Bydeler i Oslo			Landet ellers
	Indre	Vest	Øst	
Innvandrerandel i 2005	20,2	5,3	24,1	
Innvandrerandel i 1993	17,1	3,7	11,2	
Økning i prosentpoeng	3,1	1,6	12,9	
Negative holdninger (% høy)	19	30	37	46
Forskjell fra indre (%poeng)	0	11	18	
Kontrollert for utdanning	0	11	14	
(N uveid)	(160)	(349)	(353)	(6915)

Bydeler: Indre (Sagene/Torshov, Grünerløkka/Sofienberg, Gamle Oslo, Sentrum), Vest (Bygdøy/Frogner, Uranienborg/Majorstua, St. Hanshaugen/Ullevål, Ullern, Røa, Vinderen, Sogn, Grefsen/Kjelsås, Ekeberg/Bekkelaget, Nordstrand), Øst (Lambertseter, Bøler, Manglerud, Østensjø, Søndre Nordstrand, Helsefyr/Sinsen, Hellerud, Furuset, Stovner, Romsås, Grorud, Bjerke). Tilordnet respondenter fra Oslo på basis av postnummer. Kontroll for utdanning (todelt) ved hjelp av lineær regresjonsanalyse.

Litt av den høyere skepsisen i de østre bydelene forklares av et større innslag av personer med lav utdanning. Når vi korrigerer for forskjeller i utdanningsnivå, synker avstanden i forekomsten av negative holdninger mellom vest og øst fra 7 til 3 prosentpoeng.

Et usikkerhetsmoment når en skal tolke disse forskjellene, ligger i muligheten for at holdninger påvirker valg av bosted (flytting), snarere enn motsatt, at holdningene påvirkes av egenskaper ved bostedet. Vi har antatt det siste, som er mest diskutabelt når det gjelder deler av Oslo med spesielt høye innvandrerinnslag.

Det synes likevel rimelig å konkludere at det er lite som tyder på at negative oppfatninger om innvandrere er mer utbredt når innslaget av innvandrere i lokalmiljøet er høyt. Effekten er snarere den motsatte,

og særlig gjelder dette når et høyt innslag har hatt en viss varighet. Funnet indikerer at forklaringer av negative innvandringsholdninger ut fra kulturelle forhold har mer for seg enn forklaringer ut fra økonomisk utsatthet. Før vi går over til den avsluttende analysen av forholdet mellom innvandringsandel, de ulike mellomliggende variablene vi har analysert så langt, og holdning til velferdsstaten, skal vi se nærmere på disse to forklaringene av folks holdninger til innvandrere.

ØKONOMISKE VERSUS KULTURELLE ÅRSAKER TIL INNVANDRERSKEPSIS

Spørsmålet er altså om høyt utdannede har mer positive holdninger til innvandrere fordi de er mindre utsatt for konkurranse enten det gjelder arbeid, bolig eller offentlige ytelser, eller om grunnen er at de har mer kunnskap og er mer åpne for kulturelt mangfold. For å analysere betydningen av økonomiske versus kulturelle faktorer, gjør vi i tabell 8 en analyse der vi kontrollerer sammenhengen mellom individers utdanningsnivå og holdninger til innvandrere for deres opplevelse av å være økonomisk utsatt. Hvis negative holdninger hos personer med lav utdanning skyldes at de lettere føler seg i en økonomisk konkurransesituasjon i forhold til innvandrere, skulle betydningen av utdanning bli borte – eller reduseres merkbart – når vi kontrollerer for økonomisk utsatthet. Gjenstår det en holdningsforskjell etter kontrollen, kan denne tilskrives andre aspekter ved utdanning, slik som kunnskap og verdier som tilegnes gjennom utdanningsløpet.

I tabell 8 er holdning til innvandrere dikotomisert slik at en negativ holdning omfatter personer som har negative svar på minst tre av de fem holdningsspørsmålene i forrige avsnitt. Variabelen for opplevelse av økonomisk utsatthet er femdelt etter antall «bekymrede» svar på følgende fire spørsmål: hvordan en opplever egen økonomisk situasjon sammenliknet med befolkningen for øvrig, hvorvidt en føler at en har for lite penger, hvordan en forventer at egen økonomiske situasjon skal utvikle seg, og om en har frykt for ikke å klare seg økonomisk (se vedlegg).

Det viser seg at kontrollen nesten ikke endrer sammenhengen mellom utdanning og innvandringsyn. Gjennomsnittet for de fem delsammenhengene er på 20 prosentpoeng, altså bare marginalt lavere enn den bivariate sammenhengen på 23 prosentpoeng. Selv om det er slik

at personer med lav utdanning oftere føler seg økonomisk utsatt enn personer med høy utdanning (se tabell 9), forklarer dette lite av forskjellen mellom utdanningsgruppene holdninger til innvandrere. Til dette er de to effektene langs stien som skaper indirekte effekt for svake.¹⁰ Resultatet støtter kulturperspektivet til Gaasholt og Togeby.

TABELL 8. *Holdninger til innvandrere avhengig av følelse av økonomisk utsatthet og utdanning. (Prosent som skårer høyt på indeksen for negative holdninger til innvandrere. NM 2003–2005)*

	Indeks for følelse av økonomisk utsatthet					Alle
	0 lav	1	2	3	4 høy	
Høy utdanning	25	34	37	33	54	30
Lav utdanning	49	50	57	61	66	53
Differanse (H-L)	-24	-16	-20	-28	-12	-23
(N uveid)						
Høy utdanning	(1359)	(1431)	(877)	(602)	(135)	
Lav utdanning	(1624)	(1016)	(453)	(263)	(44)	

Imidlertid viser tabell 8 også at en opplevelse av økonomisk utsatthet – uavhengig av utdanningsnivå – øker sjansen for å ha negative holdninger til innvandrere. Dette funnet kan sies å være i tråd med det økonomiske interesseperspektivet til Hernes og Knudsen. Dersom et større innvandererinnslag førte til at flere personer følte seg økonomisk truet, slik vi antok i teoridiskusjonen, kunne dette gi opphav til en større utbredelse av negative holdninger til innvandrere i befolkningen. Men en slik effekt finner vi ingen tegn til i vårt materiale. Fra 1993 til 2005 har andelen nordmenn som føler seg økonomisk utsatt blitt redusert fra 36 til 30 prosent (ut fra en dikotomisering av variabelen, se vedlegg). Vi finner heller ingen sammenheng mellom innvanderandel i nærmiljøet og følelse av økonomisk utsatthet (tabell 9). En mulig forklaring er at en økende eller høy innvanderandel ikke påvirker følelsen av økonomisk utsatthet i slike økonomiske oppgangstider som vi har hatt i Norge de siste ti–femten årene. Vi skal vende tilbake til denne diskusjonen i avslutningsavsnittet.

TABELL 9. Følelse av økonomisk utsatthet avhengig av andel innvandrere i lokalmiljøet og utdanning. (Prosent som skårer høyt på indeksen for utsatthet. NM 2003–2005)

	Innvandrerprosent i lokalmiljøet (kvintiler)					Diff. (H-L)
	1 lav	2	3	4	5 høy	
Høy utdanning	26	21	22	19	25	-1
Lav utdanning	39	38	36	35	39	0
Differanse (H-L)	-13	-17	-14	-16	-14	

Baser i tabell 3.

EFFEKTER PÅ OPPSLUTNING OM VELFERDSSTATEN

Så langt har analysen vist at effekten innvandrерandel på bostedet har på våre mellomliggende variabler (jfr. kausalmodell i figur 1) enten er ubetydelig (kollektivism, tillit) eller har et fortegn som gjør at de ikke kan formidle en negativ indirekte effekt på oppslutningen om velferdsstaten (holdninger til innvandrere). Vi skal avslutte med å trekke inn det siste leddet i kausalmodellen; holdninger til velferdsstaten. Uavhengig av forekomsten av indirekte effekter fra innvandrерandel via de mellomliggende variablene, kan det foreligge en direkte effekt på oppslutningen om velferdsstaten. For å danne seg et bilde av betydningen av en slik eventuell effekt, vil det være nyttig å sammenlikne den med de øvrige variablenes effekt på holdninger til velferdsstaten. Så selv om første ledd i årsakskjedene viste seg å være svak, er det likevel interessant å studere påvirkningen i det siste leddet. Enda en grunn for ikke å gi slipp på de mellomliggende variablene er at analysene til nå har vært trivariate (innvandrерinnslag, utdanning og de mellomliggende variablene én om gangen). For å sikre seg mot at mangelen på multivariat kontroll fører til et feilaktig inntrykk av relasjonene mellom variablene, vil alle bli tatt med i den avsluttende multivariate analysen.

Analysen er en kausalanalyse, der resultatene i tabell 10 viser hver av de uavhengige variablenes totale kausaleffekt og direkte effekt. Dette er gjort for hver av de tre indikatorene for oppslutning om velferdsstaten – skattevilje, ønske om å bevare eller utvide trygdordninger, ønske om fortsatt utjevning – og indeksen som representerer et gjennomsnitt av de tre. I tabellen er variablene ordnet etter antatt kausalorden, med følgende rekkefølge: først innvandrерandel i 2005

og økning i innvandrerandel fra 1994 til 2005, og sidestilt med dem utdanning, så økonomisk utsatthet, kollektivism, politisk tillit, negative holdninger til innvandrere, og til slutt holdning til velferdsstaten.¹¹ Ved å kontrollere for forutgående variabler gjennom en regresjonsanalyse, finner vi hver variabels totale kausaleffekt (direkte pluss indirekte) på holdning til velferdsstaten. Kontrollen for samtlige uavhengige variabler gir den direkte effekten, som for siste årsaksvariabel i modellen tilsvarer kausaleffekten.

Alle variablene, med unntak av indeksen for velferdsstøtte, er todelt (se vedlegg). Med lik målestokk blir de uavhengige variabelenes effekter direkte sammenliknbare. De lineære regresjonskoeffisientene (uttrykt som prosentdifferanser) har en intuitivt lett forståelig tolkning som forskjeller i sannsynligheten for å støtte ulike aspekter ved velferdsstaten mellom respondenter med høy og lav verdi på en uavhengig variabel, etter kontroll for relevante variabler.

For eksempel angir resultatet -3,7 for kausaleffekten av innvandrerandel på holdning til skatt, at personer bosatt i kommuner med relativt mange innvandrere ligger 3,7 prosentpoeng lavere enn personer i kommuner med få innvandrere i andelen som er positive til et høyt skattenivå, kontrollert for forskjeller i utdanning og økning i innvandrerandel. Når vi også kontrollerer for de andre uavhengige variablene, øker forskjellen knyttet til innvandrerandel til -4,1. Dette er den direkte effekten av innvandrerandel på holdningen til skatt. For indeksen for velferdsstøtte, som varierer mellom 0 og 100, tilsvarer koeffisientene gjennomsnittet for de tre koeffisientene til indikatorene for skatt, utjevning og trygd.

Det er brukt lineær regresjonsanalyse, selv om det med binære avhengige variabler ofte sies at en bør bruke logistisk regresjon. Dette er gjort fordi hensikten er å foreta en kausal dekomponering av sammenhengen mellom innvandrerandel og støtte til velferdsstaten. Slik dekomponering lar seg ikke gjennomføre med logistisk regresjon (Hellevik 1984). Innvendingen mot lineær regresjon med en binær avhengig variabel knytter seg i første rekke til signifikanstesten, der den teoretiske forutsetningen om homoskedastisitet ikke er oppfylt. Dette har imidlertid liten eller ingen praktisk betydning hvis ikke utvalget er meget lite eller fordelingen på den avhengige variabelen

ekstremt skjev (Fox 1997; Skog 1998; Hellevik 2003, under publisering). Ikke noe av dette er tilfellet i vårt materiale.

Resultatene i tabell 10 viser at det er flere variabler som har innvirkning på befolkningens velferdspolitiske holdninger. Til sammen forklarer de 14 prosent av variasjonen i velferdsindeksen. Ikke overraskende er det kollektivismen som betyr mest, denne sammenhengen kan sies å ha et visst tautologt preg. Politisk tillit betyr også en del for holdninger til de ulike velferdsordningene, spesielt i forhold til skatt. For utdanning og følelse av økonomisk utsatthet skifter sammenhengen retning avhengig av hvilket aspekt av velferdsstaten vi ser på. Lav utdanning og dårlig økonomi reduserer sjansen betydelig for å være positiv til skatt, men øker sjansen for å støtte opp om trygder og utjevning. Vi ser videre at negative holdninger til innvandrere går sammen med redusert oppslutning om velferdsstaten.

Når det gjelder artikkelens hovedanliggende, kan vi slå fast at betydningen av den kontekstuelle variabelen innvandrерandel i lokalmiljøet for holdninger til velferdsstaten er beskjeden, og for økning i innvandrерandel foreligger det ingen signifikante effekter. Kausaleffekten av innvandrерinnslaget er sterkest for holdning til utjevning, og svakest for holdning til trygdeordninger. Samtlige av de andre variablene i tabellen har større kausaleffekt på holdning til skatt og trygd, mens utdanning, politisk tillit og negative holdninger til innvandrere har lavere effekt på holdning til utjevning.

TABELL 10. Effekter på indikatorer og indeks for holdning til velferdsstaten. (Lineær regresjonsanalyse med binære variabler. Koeffisientene vist som prosentdifferanser. Ikke-signifikante resultater ($p > 0,05$) satt i parentes. NM 2003–2005)

Avhengig variabel:	Pro skatt		Pro trygd		Pro utjevning		Indeks (snitt)	
	Kausal	Direkte	Kausal	Direkte	Kausal	Direkte	Kausal	Direkte
1 Innvandrерandel	-3,7	-4,1	(-1,6)	(-2,0)	-4,6	-4,5	-3,3	-3,5
1 Økning i innvandrерandel	(0,4)	(0,0)	(-0,4)	(-0,4)	(-0,9)	(-1,1)	(-0,3)	(-0,5)
1 Utdanningsnivå	14,9	8,3	-2,6	-3,0	-4,0	-3,4	2,8	(0,6)
2 Økonomisk utsatthet	-10,5	-6,2	5,3	6,0	7,8	8,3	(0,8)	2,7
3 Kollektivismen	24,2	21,2	10,8	9,8	19,6	18,9	18,2	16,6
4 Politisk tillit	19,3	17,4	2,1	(1,1)	2,9	2,3	8,1	6,9
5 Negative holdninger til innvandrere	-11,6	-11,6	-6,3	-6,3	-3,4	-3,4	-7,1	-7,1
Andel forklart varians		0,13		0,03		0,06		0,14

For to av tre indikatorer og indeksen for støtte til velferdsstaten er den direkte effekten av innvandrerinnslaget litt sterkere enn kausaleffekten. Dette forteller at den beskjedne indirekte effekten via de mellomliggende variablene har motsatt fortegn av den direkte effekten, den er med andre ord positiv. Her finner vi igjen betydningen av at høy innvanderandel på bostedet går sammen med redusert forekomst av negative holdninger til innvandrere, holdninger som på sin side ellers gir opphav til redusert oppslutning om velferdsstaten.

Mens innvanderandel i lokalmiljøet ikke har noen innvirkning på våre antatte mellomliggende variabler som kan føre til svekket velferdsstøtte, viser altså denne siste multivariate analysen at det foreligger en negativ direkte effekt av innvanderandel på holdningen til de ulike velferdsordningene. Dermed kan ikke innvandring avskrives helt i forhold til å være en utfordring for den norske velferdsstatens legitimitet. Siden det ikke er umiddelbart lett å forstå hvordan innvandrerinnslag i lokalsamfunnet i seg selv skal kunne påvirke holdningen til velferdsstaten, det vil si ha en «genuin» direkte effekt, må vi anta at det foreligger andre mekanismer enn de som er undersøkt som formidler denne påvirkningen. Å avdekke dem blir en oppgave for framtidig forskning.

OPPSUMMERING OG DISKUSJON

Ut fra antakelser i forskningslitteraturen om at innvandring og økende heterogenitet i samfunnet kan svekke oppslutningen om en sterk og omfordelende velferdsstat, har vi i artikkelen undersøkt om individers støtte til velferdsordninger i Norge varierer med andelen innvandrere i nærmiljøet deres. Analysen avdekker en viss sammenheng, men langt svakere enn hva en kunne ventet ut fra diskusjonene i litteraturen. Dette funnet faller langt på vei sammen med resultatet fra en liknende studie utført i Canada (Soroka et al. 2004), til tross for at de to landene varierer både når det gjelder erfaring med heterogenitet (Norges er av nyere opprinnelse og mindre i omfang) og nivået på velferdsordninger (Norge er en mer utbygde velferdsstat).

Den lille effekten innvanderandel har på oppslutning om velferdsstaten, er i vår analyse en direkte effekt. De ulike hypotesene om at innvandring vil kunne påvirke individers kollektivistiske verdiorientering, tilliten til andre individer og til myndigheter, eller holdningen til

innvandrere, slik at disse formidler en negativ indirekte effekt på holdning til velferdsordninger, blir ikke bekreftet. For holdning til innvandrere finner vi i stedet at forekomsten av negative oppfatninger er mindre jo høyere andel innvandrere utgjør i bostedskommunen eller -bydelen. Spesielt gjelder dette når et relativt stort innvandrerinnslag har hatt en viss varighet. Resultatet tyder på at det å møte innvandrere i nærmiljøet skaper større fortrolighet med det fremmedkulturelle.

Så langt er det altså lite tegn til at innvandringen til Norge har hatt særlig negativ innvirkning på folks vurdering av og støtte til velferdsstaten. Er det grunn til å tro at dette vil kunne endre seg i framtiden?

Analysen viste at det er en negativ sammenheng mellom innvandrerskepsis og støtte til velferdsstaten. Hvis flere utvikler negative holdninger til innvandrere, kan dette følgelig føre til at færre slutter opp om dagens velferdsordninger. En opplevelse av å være økonomisk utsatt påvirker holdninger til innvandrere negativt, men vi fant at per i dag har innvanderandel i lokalsamfunnet ingen innvirkning på folks følelse av utsatthet. Dette kan være et resultat av de økonomisk gunstige tidene i Norge, som kommer hele befolkningen til gode. Vår studie er foretatt i en situasjon hvor krybben langt fra er tom. Dersom det i framtiden blir mindre å fordele, kan det hende at flere vil føle seg i konkurranse med innvandrere. Reaksjonen vil imidlertid trolig ikke bli en generell tilbaketrekning fra velferdsstaten, ettersom personer som føler seg økonomisk utsatt selv ofte er mottakere av offentlig støtte, men heller føre til velferdssjåvinisme – et ønske om å utelukke innvandrere fra velferdsordningene.

Sjansen for at større eksponering for innvandrere kan føre til at flere vender seg mot inkluderende velferdsordninger vil trolig også øke dersom vi får flere nyhetssaker med innvandrere i rollen som velferdsmisbrukere. Eksempler er den senere tids medieoppslag om omfattende skatteunndragelse blant drosjesjåfører med innvanderbakgrunn i Oslo, og trygdesvindler for flere millioner kroner i et annet innvandrermiljø. Det samme gjelder dersom innvandrerskeptiske grupperinger i større grad velger å framstille innvandrere som lite verdige mottakere av offentlig støtte, eller som en belastning for offentlige budsjetter, i den politiske debatten.

Blant de som på generelt nivå bekymrer seg for utfordringene som økt innvandring kan innebære for sjenerøse velferdsstater, er det to

løsningsalternativer som framstår som aktuelle. Det ene går ut på å beholde ytelsene på et høyt nivå og samtidig begrense innvandringen, det andre å begrense innvandreres rett til velferdsytelser gjennom for eksempel et mer opptjeningsbasert trygdesystem (Brochmann & Hagelund 2005). Det ligger utenfor rammen for artikkelen å ta stilling til denne avveiningen. I et legitimitetsperspektiv tillater vi oss likevel å påpeke viktigheten av at innvandrere får tilgang til inntekts-givende arbeid. Inkluderes innvandrere i arbeidslivet, slik at de blir produsenter og ikke konsumenter av velferd, gir dette mindre mulighet for å nøre opp under negative holdninger til innvandrere i befolkningen, og mindre sannsynlighet for at innvandrerskepsis skal føre til ønsker om innskrenkninger i velferdsordningene.

VEDLEGG: OPERASJONALISERING AV VARIABLENE

Innvandrerprosent: Andel personer fra Afrika, Asia, Sør- og Mellom-Amerika i respondentens bostedskommune (med Oslo delt inn i fire bydeler) i 2005. Kontinuerlig variabel (prosent med 1 desimal). Inndelt i kvintiler med nedre grense for intervallene: 0 – 2,3 – 3,3 – 5,1 – 6,5. Dikotomisert slik at fordelingen blir jevnest mulig (1: minst 4,3 prosent). Kilde: SSB.

Endring i innvandrerprosent: Differanse 2005–1993 (bydeler i Oslo) / 1994 (kommuner) for respondentens bostedskommune/bydel (i 2005). Kontinuerlig variabel. Dikotomisert slik at fordelingen blir jevnest mulig (1: økning på minst 2,1 prosentpoeng). Kilde: SSB.

Utdanning: dikotomisert: 1= høyeste utdanning på universitetsnivå (mer enn 12 års skolegang + studier).

Støtte til en omfordelende velferdsstat: Additiv indeks (0–3) basert på de tre spørsmålene nedenfor om trygd, utjevning og skatt. Indeksen normert til å variere mellom 0 og 100 (tilsvarer snitt i forekomst for de tre indikatorene). Dikotomisering: skåre 1 vist med kursiv.

Trygd: Mange mener at vi etter hvert har fått mer enn nok av trygder, og at vi bør søke å begrense dem i fremtiden, mens andre hevder at vi bør opprettholde våre trygdeordninger, og om nødvendig bygge

dem videre ut. Hva er din mening? Bør bli mindre / *Opprettholdes som nå* / *Bygges videre ut* / Vet ikke.

Utjevning: La oss tenke oss to personer som diskuterer noen aktuelle spørsmål. Hvem er du mest enig med, A eller B? A: Her i Norge er vi kommet så langt i å redusere økonomiske forskjeller som det er ønskelig å gå / B: *Forskjellene i folks økonomiske evne er fortsatt så store at myndighetene må se det som en hovedoppgave å minske dem* / Umulig å velge.

Skatt: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander? – Det er nødvendig med et høyt skattenivå for å opprettholde viktig offentlig virksomhet: Helt uenig / Delvis uenig / *Delvis enig* / Helt enig / Helt umulig å svare.

Kollektivism (ønske om en sterk og aktiv stat): Additiv indeks med fem påstander om statens rolle (hver kodet 0–4), normert til å variere 0–100. Dikotomisert 0–45/50–100, som gir 54 prosent med høy skåre i 2003–2005.

Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander? Helt uenig / Delvis uenig / Helt umulig å svare / Delvis enig / Helt enig:

- Selv anerkjente bedrifter kan komme til å lage dårlige og uholdbare ting hvis myndighetene ikke fører kontroll.
- Det er for mye statlig innblanding og regulering i dagens samfunn.
- Mange oppgaver ville bli bedre og billigere løst, dersom de ble overført fra det offentlige til private selskaper.
- Full sysselsetting kan lettere trygges hvis staten får mer innflytelse over bankenes og bedriftenes virksomhet.
- Det er fint med private skoler eller sykehus. Dermed kan de som ønsker det få bedre utdanning og helsestell ved å betale noe ekstra.

Personlig tillit: Synes du i det hele tatt at man kan stole på de fleste mennesker, eller synes du at en ikke kan være forsiktig nok i omgangen med mennesker? *Kan stole på de fleste* / Kan ikke være forsiktig nok / I tvil. Dikotomisering: skåre 1 vist med kursiv.

Politisk tillit: Additiv indeks (0–3) basert på tre spørsmål kodet 0 og 1 (svar som gir skåre 1 kursivert). Indeksen normert til å variere mellom 0 og 100 (tilsvarer snitt i forekomst for de tre indikatorene). Indeksen dikotomisert: 0–1=0, 2–3=1. I 2003–2005 er prosenten med høy skåre 60.

- Folk føler frykt for ulike ting i tilværelsen. Hvor stor frykt føler du for hver av følgende ting: – Å bli urettferdig behandlet av det offentlige. Stor / En viss / *Liten eller ingen*.
- Hvor stor tiltro har du til følgende institusjoner som finnes i vårt samfunn: – Stortinget. – Domstolene. *Svært stor tiltro / Ganske stor tiltro / Litt tiltro / Ingen tiltro / Vet ikke*.

Negative holdninger til innvandrere: Additiv indeks (0–5) basert på de fem spørsmålene nedenfor (de tre for kulturell skepsis, økonomisk skepsis, begrenset innvandringen), med det mest negative svaralternativet for hvert spørsmål kodet 1. Dikotomisert 0–2=0 og 3–5=1. I 2003–2005 er prosenten med høy skåre 44.

Kulturell skepsis: Additiv indeks basert på tre spørsmål (kodet 0–4), dikotomisert 0–7 / 8–12, som gir 43 prosent med høy skåre i 2003–2005.

- Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand? – En bør kunne kreve at utlendinger som kommer for å bosette seg i Norge lever som nordmenn (Helt enig=4, ... helt uenig=0).
- To personer diskuterer hvilke virkninger det kan få at det er kommet innvandrere fra fremmede kulturer til Norge. Hvem er du mest enig med, A eller B? A sier: Innvandrere bidrar til at vi får et større kulturelt mangfold i Norge, med spennende ny mat, musikk, kunst, osv. (=0). B sier: Innvandrernes levemåte passer ikke inn i Norge. De fremmede skikkene er til ulempe for omgivelsene og kan bli en trussel mot norsk kultur (=4). Umulig å velge (=2).
- Nedenfor følger en liste over ting som nylig har skjedd eller fortsatt skjer i Norge. Vi vil gjerne vite hva du synes om disse.
  - At vi har fått muslimske trossamfunn i Norge. Er dette noe du liker og synes er riktig? (=0) Eller er det noe du ikke liker og synes er galt? (=4) Eller er det noe du ikke er opptatt av, og verken synes er riktig eller galt? (=2)

Økonomisk skepsis: Hvem er du mest enig med, A eller B? *A sier: Innvandrere ønsker å utnytte våre velferdsordninger og få del i goder de selv ikke har vært med på å skape.* B sier: Innvandrere er dyktige og arbeidsomme mennesker som yter et verdifullt bidrag til norsk økonomi og arbeidsliv. Umulig å velge. Dikotomisering: skåre 1 vist med kursiv.

Begrense innvandring: Spørsmål om samfunnspolitiske saker som det er spesielt viktig å løse i Norge (mulig å krysse av for flere):
– Begrense innvandringen.

Økonomisk utsatthet: Additiv indeks basert på fire dikotomiserte spørsmål (svar som gir skåre 1 kursivert). Indeksen dikotomisert slik at 1=2–4 (minst to høye skårer); 0=0–1 (ingen / én høy skåre). I 2003–2005 er prosenten med høy skåre 31.

- Når du sammenlikner deg med andre nordmenn, hvordan er din økonomiske situasjon? Er den: Mye bedre enn gjennomsnittet / Litt bedre enn gjennomsnittet / Som gjennomsnittet / Litt dårligere enn gjennomsnittet / Mye dårligere enn gjennomsnittet.
- Hvordan opplever du din økonomiske situasjon? Trenger du egentlig mer penger enn du har for å kunne leve et tilfredsstillende liv, klarer du deg med dine nåværende inntekter, eller ville det være mulig for deg å klare deg med mindre dersom du måtte? *Trenger mer penger* / Klarer meg med det jeg har / Kunne klare meg med mindre.
- Hvordan vil etter din mening din økonomiske situasjon utvikle seg i løpet av de neste 12 måneder? Bli vesentlig forbedret / Noe forbedret / Som nå / Vet ikke / *Noe forverret* / *Vesentlig forverret*.
- Folk føler frykt for ulike ting i tilværelsen. Hvor stor frykt føler du for: Ikke klare deg økonomisk? *Stor* / *En viss* / Liten – ingen.

Noter

1. Banting (2000) hevder imidlertid at andre faktorer spilte inn og avgjorde betydningen etnisk-språklig heterogenitet fikk ved utformingen av velferdsstatene. Dette gjaldt ikke minst de politiske institusjonenes struktur. Sterkt heterogene land som i tillegg hadde fragmenterte, desentraliserte politiske institusjoner, endte opp med relativt svake velferdsstater, slik som USA, Canada og Sveits. Mens for Østerrike, Belgia og Nederland, stater med sentraliserte institusjoner og en konsensustradisjon, fikk ikke heterogeniteten en tilsvarende negativ innvirkning på omfanget av velferdsordningene.
2. En norsk forsker som har brukt en tilsvarende argumentasjon, er Ottar Brox (2005).
3. David Goodhart er redaktør av *Prospect Magazine*, et månedlig britisk nyhetsmagasin med fokus på kultur, økonomi og politikk. Det aktuelle essayet stod i februar 2004, og utløste en debatt med innlegg fra kjente forskere på feltet som Keith Banting, Will Kymlicka, Bhikhu Parekh, Saskia Sassen, Bernard Crick og Nathan Glazer.
4. Andre forfattere som har fremmet ulike varianter av økonomiske forklaringer er Bonacich (1972), LeVine og Campbell (1972), Yinger (1983), Gundelach (1992) og Nannestad (1999).
5. Jfr. Togeby's tittel på en artikkel fra 1997, *Er vi ved at vænne «os» til «dem»?.*
6. Spørreundersøkelsenes utvalg er landsrepresentative for befolkningen fra 15 år og oppover. Antall respondenter har økt fra 2200 i 1985 til rundt 4000 i de siste rundene. Når det gjelder gjennomføringen av undersøkelsene, stilles de innledende spørsmålene av en intervjuer. Til å begynne med ble dette gjort ved besøksintervju, men fra og med 1997-runden gikk man over til telefonintervju. Deretter besvarer respondenten hovedtyngden av spørsmålene i et selvutfyllingsskjema. Norsk Monitor har gode svarandeler sammenliknet med hva en vanligvis oppnår i slike undersøkelser. For å øke representativiteten blir utvalgene dessuten veid ut fra SSBs befolkningsstatistikk i forhold til en matrise for alder, kjønn og bosted. For mer informasjon om Norsk Monitor, se Hellevik (1996).
7. Et tegn på at denne gruppen av innvandrere ikke kommer med, er at det på et spørsmål i 2001-runden om religion, besvart ved selvutfylling, bare var 3 personer av 4000 (0,07 prosent) som krysset av for muslim. I 2005 er det stilt spørsmål om hvor en bodde i hoveddelen av oppveksten. Her er det 11 personer, det vil si 0,3 prosent, som oppgir et land i Afrika, Asia, Sør- eller Mellom-Amerika.
8. Tidsspennet gjelder for kommuner, for bydeler blir tidsspennet fra 1993 til 2005 (se vedlegg).
9. Respondentfilen inneholder opplysninger om bostedskommune og postnummer. Det siste er brukt til å fordele personer bosatt i Oslo på fire hovedområder, i noen analyser slått sammen til tre. Det knytter seg en viss usikkerhet til denne koblingen, ettersom en del postnummer går over flere bydeler. De ble klassifisert ut fra kriterier om hvilket hovedområde flertallet av berørte bydeler tilhørte. Tvilstilfeller ble ikke plassert i bydel, men gitt gjennomsnittstallene for hele Oslo som innvandrersprosent.
10. Med de tre variablene dikotomisert er effekten av utdanning på følelse av økonomisk utsatthet -0,15, mens effekten av utsatthet på negative holdninger er 0,09. Dette gir en indirekte effekt som ikke er på mer enn -0,01, det vil si bare ett prosentpoeng, sammenliknet med en direkte effekt av utdanning på følelse av utsatthet på -0,21.
11. Personlig tillit er utelatt fra analysen siden denne variabelen ikke er med i 2003-runden. De to variablene for innvandrerinnslag, nivå og endring, er som tidligere nevnt så høyt korrelert (0,67) at vi nærmer oss et multikollinearitetsproblem. Imidlertid har vi gjennomført tilsvarende analyser der disse variablene er erstattet av tre dummyvariable som representerer de fire kombinasjonene av verdier på de to dikotome varia-

blene. Resultatene samsvarer godt med det som vises i tabell 10, ved at forskjellene i første rekke går mellom de to gruppene med høyt nivå og de to med lavt, mens variasjonen avhengig av endring er mer beskjeden.

Referanser

- Alesina, Alberto & Edward L. Glaeser (2004), *Fighting poverty in the us and europe. A world of difference*. Oxford: Oxford University Press.
- Banting, Keith G. (2000), «Looking in three directions. Migration and the European welfare state in comparative perspective». I: Michael Bommes & Andrew Geddes, red., *Immigration and welfare. Challenging the borders of the welfare state*. London/New York: Routledge.
- Bjørklund, Tor & Jo Saglie (2000), *Lokalvalget i 1999. Rekordlav og rekordhøy deltakelse*. ISF rapport nr. 12. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bonacich, Edna (1972), «A theory of ethnic antagonism: The split labor market». *American Sociological Review*, 37:547–559.
- Brochmann, Grete & Anniken Hagelund (2005), *Innvandringens velferdspolitiske konsekvenser. Nordisk kunnskapsstatus*. København: Nordisk Ministerråd.
- Brox, Ottar (2005), *Arbeidskraftimport: Velferdsstatens redning – eller undergang?*. Oslo: Pax.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990), *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Fox, John (1997), *Applied regression analysis, linear models, and related methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Freeman, Gary P. (1986), «Migration and the political economy of the welfare state». *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 485:51–63.
- Gilens, Martin (1999), *Why Americans hate welfare. Race, media, and the politics of antipoverty policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goodhart, David (2004), «Too diverse?». *Prospect Magazine*, februar 2004.
- Goul Andersen, Jørgen (2006), *Immigration and the legitimacy of the scandinavian welfare state: some preliminary danish findings*. AMID Working Paper Series 53. Aalborg: Aalborg University, Centre for Comparative Welfare Studies.
- Gundelach, Peter (1992), «Danskernes intolerance». *Dansk Sociologi*, 1:4–22.
- Gaasholt, Øystein & Lise Togeby (1994), «Modviljen mod de fremmede. Er den bestemt af interesser eller ideologi?». *Politica*, 26:71–87.
- Gaasholt, Øystein & Lise Togeby (1995), «Interethnic tolerance, education, and political orientation: Evidence from Denmark». *Political Behavior*, 17:265–285.
- Hellevik, Ottar (1984), *Introduction to causal analysis. Exploring survey data by cross-tabulation*. London: George Allen & Unwin.
- Hellevik, Ottar (1996), *Nordmenn og det gode liv. Norsk Monitor 1985–1995*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Ottar (2003), «Kvantitativ analyse: Statistisk raffinement versus mening». *Sosiologisk tidsskrift*, 10:54–74.
- Hellevik, Ottar (under utgivelse), «Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy». *Quality & Quantity*.
- Hernes, Gudmund & Knud Knudsen (1990), *Svart på hvitt: norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere*. FAFO-rapport nr. 109. Oslo: Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon.

- Hernes, Gudmund & Knud Knudsen (1994), «Klimaskifte? Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere 1988–1993». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 35:319–343.
- Inglehart, Ronald & Wayne E. Baker (2000), «Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values». *American Sociological Review*, 65:19–51.
- Korpi, Walter (1983), *The democratic class struggle*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- LeVine, Robert A. & Donald T. Campbell (1972), *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. New York: John Wiley & Sons.
- Miller, David (1995), *On Nationality*. Oxford: Oxford University Press.
- Nannestad, Peter (1999), *Solidaritetsens pris. Holdningen til indvandrere og flygtninge i Danmark 1987–1993*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Quadagno, Jill (1994), *The colour of welfare: How racism undermined the war on poverty*. Oxford: Oxford University Press.
- Sears, David O., Carl P. Hensler & Leslie K. Speer (1979), «Whites' opposition to 'busing': Self-interest or Symbolic Politics?». *American Political Science Review*, 73:369–384.
- Skog, Ole-Jørgen (1998), *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Soroka, Stuart N., Richard Johnston & Keith Banting (2004), «Ethnicity, trust, and the welfare state». I: Philippe Van Parijs, red., *Cultural diversity versus economic solidarity. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium, Brussels, 28 February–1 March 2003*. Bruxelles: De Boeck.
- Stephens, John D. (1979), *The transition from capitalism to socialism*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Stouffer, Samuel A. (1949), *The American soldier*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Togeby, Lise (1997), «Er vi ved at vænne 'os' til 'dem'? Ændringer i danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere, 1993–96». *Politica*, 29:70–88.
- Yinger, Milton J. (1983), «Ethnicity and political change: The interactions of structural, cultural and personality factors». *Ethnic and Racial Studies*, 6:395–409.